

"הן אלה החיים עצמם!": על יונתן הירשפלד

מה מקור החיים המתפרצים אלינו בעוצמה כזאת מציוריו של יונתן הירשפלד? הורגלנו לחשוב שרק המודחק יכול לשוב בפרצים וולקאניים כאלה. והנה, בתשתית הציור מונח קבר. מה נקבר בציורים האלה, ומה קם בחמת-חיים מן הקבר?

סדרת ציוריו של הירשפלד מעלה על הדעת את סיפורו של פו, "קבורה בטרם עת". המספר לוקה בנרקולפסיה חמורה: מפעם לפעם יורדת עליו תרדמת שאין שום יסוד קליני להבדילה מן המוות. בשל חששו שמא הוא עתיד להקיץ מאחת המיתות הזמניות הללו בקבר קר ולח, הוא מקדים ומתקין לעצמו קבר מהודר, ערוך לבילוי ממושך, מאובזר למשעי ומצויד באספקה שוטפת של מזון ומים, ואפילו בפעמון לזימון משרת. ברור שמתחת למסווה הפחד יוקדת משאלה, וכי הקבורה חיים היא מיתת מחמד, ההגשמה המדויקת ביותר של הפנטזיה האריסטוקרטית-אוטרקית של המספר; ערכת בידור מונדית, טקס כלולות שבו הוא עוטה על עצמו את המוות, מחויט על-פי מידותיו כחליפת חתן.

כך, אפשר שהירשפלד מביים בציורים אלה את מותו, לובש אותו לראווה, עושה לו שם מחתימת הקבר – אלא שהוא עושה זאת שוב ושוב. יחידותו של המוות מעומתת עם הממד החזרתי של הסדרה. אפשר היה לומר, שהירשפלד עורך חזרות למותו; אך במקרה מיוחד זה, עצם קיומן של החזרות מסכל את הופעת הבכורה: אם המוות מופיע שוב ושוב, הרי שהוא אינו מופיע אפילו פעם אחת.

הקבורה היא אולי הדימוי המידי ביותר של ההדחקה. מה שנקבר, למדנו, נקבר חיים, ולכן מועד לשוב – ממש כמו מדליין אשר, הגוזרת בעלותה מן הקבר את כיליונו של בית האחוזה; מה שנקבר אינו מת אלא להיפך, זוכה בחיי נצח, כפי שעולה מן המטאפוריקה הארכיאולוגית הרווחת אצל פרויד; כך במשל שבו הוא מסביר כיצד הריסות העיר פומפיי דווקא השתמרו במעבה האדמה, הרחק מהשפעתם ההרסנית של האור, השמש והאוויר. אבות ישורון, ב"שלושים עמודים של אבות ישורון", מציב את קבורתם של מכתבי אמו – המכתבים החיים של אמו - כמצע של שירתו: "מכתבים של אמי קברתיים בקברות שולחני/ לשולחן התיישבתי לשיר."

ואם כן, הקבורה היא לעולם קבורה **בטרם עת**. הפיגורה, לעומת זאת, נכונה כמצבה על קבר ששום חבטות אינן עולות מתוכו ודפנותיו חפות משריטות ציפורניים; היא בת-בריתו של המוות. אי אפשר לדמות או לצייר משהו בלי לכוון אל מותו: מה שלא יכול למות לא יכול לשוב ולהיוולד בדמות הרפאים של

הדימוי. האמנות אורבת לכושר המוות של מושאיה – מערסלת את גסיסתם במשיכות מכחול קצובות ומצמיחה שיר על קברם. הצייר בסיפורו של פו, "הדיוקן הסגלגל", נזעק נוכח החיות האיומה הקורנת אליו מן הציור – "הן אלה החיים עצמם!" – ואז נפנה אל אהובתו ומגלה שהיא מתה. המתבונן בציוריו של יונתן הירשפלד נאלץ לעתים קרובות להחניק זעקה זו עצמה: "הן אלה החיים עצמם!" למרות הפרוצדורה הסדרתית, המאיימת לרושש את המוות מנכסיו ולבטל את פוטנציאל הטרנספורמציה הפיגורטיבית, נדמה שהמוות עוצר בכל אחד מן הציורים האלה כאילו היה זה הציור היחיד המוקדש ליחידותו, הפרגוד שחיי-העולם של הצייר כבר זורחים מעברו האחר. כמו כל מבצע סדרתי – מכור, רוצח - הירשפלד פועל מכוח האמונה שכל פרט בסדרה הוא הפרט האחרון – ושמה אף הראשון, משמע היחיד (במובן זה, הציור ה"אחרון" בסדרה מבטא, יותר מכל, את הסדק הרפלקסיבי בפנטסיית האחרונות של הירשפלד – הוא כותב, "נראה לי שזה הקבר האחרון" – ובדיוק משום כך, משום התערערותה של פנטסיית היחידות, הסדרה לא יכולה עוד להוסיף ולהתקיים: הירשפלד חושד, בתוך הציור הזה, באפשרות קיומו של הציור הבא; ולכן יהיה הציור הזה הציור האחרון). אלא שאמונה זו עצמה היא שחוזרת; פנטסיית היחידות היא יסודה של הסדרה. כדי לקיים את הפנטסיה הזאת, צריך כל איבר בסדרה – כל ציור – לכפור כליל בשכניו – בציורים שקדמו לו ובאלה שעוד יבואו אחריו. במילים אחרות, אם יש דבר שציוריו של הירשפלד מדחיקים, הרי זו החזרה עצמה. והם מדחיקים אותה **שוב ושוב**. החזרה היא שנטמנת בקברים הללו, פעם אחר פעם.

אלא שכאן מתחייבת זהירות: החזרה אינה עולה מן הקבר שבו נטמנה, היא אינה חוזרת כדרך הדברים הנקברים. שום דבר אינו עולה מן הקבר בציוריו של הירשפלד, וחיותם המתפרצת אינה חבה דבר לחזרתו של המודחק. החזרה המודחקת שבה ומתגשמת בהופעתה החוזרת של ההדחקה; הדבר הקבור מתגלם במעשה הקבורה עצמו, ולפיכך הוא עולה מן הקבר בו-ברגע שנטמן בו – שב מן המתים בכוחה של הקבורה. הקברים ריקים, כי הם אינם נושאים בתוכם אלא את הקבורה עצמה: מתארו של הקבר הם שקבורים בתוכו, מגולים לכל עין מעצם קבורתם. לא המודחק הוא שחוזר, מבקיע מבעד לקבר; אלא החזרה היא המודחקת, נקברת פעם אחר פעם ומופיעה בדמותה החוזרת של הקבורה.

ההדחקה והחזרה מן המודחק מתלכדות במעשה הקבורה, כמכתב ש"תוכנו" הוא מעטפה ריקה: ההסתרה היא צורת ההתגלות וההתגלות היא תבנית ההסתרה. הקבורה מגלמת את העלייה מן הקבר, ולכן היא נואשת ופתאומית כמותה. הציורים אינם ממחיזים את הקימה החוזרת מן הקבר, אלא את קימתו החוזרת של הקבר. המוות הוא יחיד, כמו הציור שאנו מתבוננים בו כעת; אך יחידותו, כמו הציור, עשויה חזרה טרופה על אי ניתנותה להישנות. הסדרה יכולה להיתפס כמסגרתו החיצונית של הפרויקט עד לרגע שבו הציור הבודד מבקש לקבור אותה; אז, בעלותה מן המתים, מתבררת הסדרה כעצם

הציור, תמצית בדידותו. החזרה מתגלה כלשונה היחידה של היחידות. כך, מציאותה של הסדרה היא יסודה של פנטסיית היחידות. כדי להיכנס לקבר אחת ולתמיד ניטל על הצייר לקבור פעם ועוד פעם את הקבורה לבדה, לקדש את ריקותו של הקבר המתמלא בעצמו: הרמזים למותו ותחייתו של ישו, דמותו של הצייר המת, הנגלית בתוך הקבר באחד הציורים – כל אלה אינם ממלאים את הקבר אלא משגשים על ריקותו. בכוח הדחיקה של החזרה, קבורתה מידי קבורה, מידי מוות, יכול הצייר לחזור (פעם אחר פעם) פעם אחת ויחידה, למות (שוב ושוב) ואז לשוב מן המתים: לצייר. וזאת משום שהדחקה זו מבצעת את החזרה הסדרתית שביסוד אפשרותה של החזרה היחידה – הדחקה פיגורציה שעליה נכונה הפיגורה, המבנה המאפשר את הופעתה של הפיגורה ובה בעת מבער אותה מן הבד. לכאורה, הירשפלד מצייר ואז משחיר; אך לאמתו של דבר ההשחרה היא מצעם של הציורים הללו; היא להם בד, ואותו הם מציירים. הירשפלד מצייר את העיוורון שבשורש הראות, מכסה על העין בתנאי הראייה. מותו נפרץ כקבר שהמת שדד מתוכו את גופתו, נעשה למדיום של התמדתם העקורה משורש ומקבר של החיים, כבר מתים בשטף אלף מיתותיהם שבכוחו לא ימותו לעולם, מתים מעולם שגם אלף מיתות לא יחזרו אלא על מיתתם היחידה; חזרה שאינה מחזירה מאום מלבד הרישום הקודח של הישנותה, חזרתה בפעם האלף לשם הופעתה הבודדה, בכל פעם מחדש, יחידה כמוות, סדרתית כמותו.

הירשפלד מצליח להדחיק את החזרה ולחזור על עצמו – על מותו-יחידו – בכל ציור מחדש; אלא שחזרה זו נהרסת שוב ושוב על ידי סדנת ייצורה: הציור טובע בשחור הבד הנושא אותו, לחשה של החזרה האחת-ויחידה גווע בסאון הפקתה. ההרס הזה פועל בציוריו של הירשפלד ככוח טבע: במותו משחרר הצייר את החזרה ממלאכת ייחודו של המוות, בדמותו הוא פוטר אותה מפרנסת החיים הפיגורטיביים שלאחריו. באשר תדמה, החזרה אינה מחזירה מן המתים אלא את עצמה; ובעשותה כן עם קבורתה ובדמותה, בעלותה מן הקבר עוד בטרם נחה בו, היא מכחדת אפילו במותה וכך מדירה גם את עצמה מסדר החזרה. בתנאים אלה, החזרה שוב אינה חוזרת על משהו, אפילו לא על עצמה; אדרבא, היא מקיצה מחלום החזרה ומתנגשת בהווייתה-שלה, והנה היא היחידות גופא: יחידות שאינה מתה ואינה שבה מן המתים, אחת ואין להשיבה אפילו לשמה, אפילו בשמה.

הן אלה החיים עצמם, כבר אי אפשר להחניק את הצעקה: בהימוט בריתה של החזרה עם הדימוי ועם המוות, שוב אין היא מופקדת על יחידותו של אי-מי המדמה את מותו. כמו הצייר שבתזזית קבריו הנחתמים נסתלסלה חתימתו בעיטורי הקבר, כך בהיפרעה אפילו מבבואתה-היא, נעלמת החזרה באלמוניותו של העולם, מבצעת אותו והנה הוא אינו יודע את עצמו, יחידי במלכות חזרותיו: רקפות וקווי חיים ושיחי קיסוס וגנים מושחרים וקווים יתומים וכתמים מתפשטים ונשים מתענגות לעד על פי קבר.

עודד וולקשטיין / תל אביב 2018